

О. Г. ШПАК, президент Ліги нафтопромисловців України
(м. Київ)

ВПЛИВ ПРИВАТИЗАЦІЇ І МОНОПОЛІЗАЦІЇ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ НАФТИ І НАФТОПРОДУКТІВ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 10, с. 41–43

Розглянуто питання ефективного функціонування ринку нафтопродуктів як передумову забезпечення сталого розвитку та функціонування економіки держави, інтеграції України у світовий економічний простір. Від його стану значною мірою залежить ступінь економічної та політичної незалежності держави, тому стабілізувати його як за ресурсним, так і за ціновим фактором — першочергове загальнодержавне завдання.

Перспективи розвитку України на сучасному етапі світового розвитку можна показати як синтез національних надбань з визначеними тенденціями світового суспільно-політичного процесу.

Існуючий світоустрій трансформується у новий — глобалізацію, яка є інтеграцією ринків, фінансів, інформаційних технологій. Глобалізацію можна вважати економічним взаємопроникненням зі зростанням взаємозалежності країн. Нехтування наявними відмінностями країн може призвести до небажаних економічних та політичних потрясінь. За умов різних рівнів економічного розвитку країн світу, їх різної здатності до конкурентоспроможності ринкове середовище перетворило лідерів ринку на монополістів. У цьому зв'язку неминучими стають суттєві зміни у формуванні та здійсненні національної політики. Зростаючий рівень концентрації капіталів обмежує самостійність незалежних держав.

Особливою сферою є відносини між суб'єктами господарської діяльності та державою в період динамічної інтеграції у світовий економічний простір, уникнення негативних тенденцій в економічному та суспільно-політичному житті України, збереження та розвиток національних пріоритетів при розширенні міжнародного співробітництва.

Певної уваги з позицій забезпечення такої мети потребують базові галузі вітчизняної економіки,

однією з яких є енергетична галузь, особливо її нафтовий сектор.

Одна з особливостей функціонування ринку нафтопродуктів України полягає в такому: незважаючи на те що цей ринок став ресурсозабезпеченим, він продовжує функціонувати стихійно, непрогнозовано, що спричинює величезні збитки національним виробникам товарів і послуг, створює соціальне напруження.

Останнім часом постійно виявляються одні й ті самі негативні тенденції, до яких додаються ще й нові. На жаль, їх наявність лише констатується.

За останні два роки ситуація на ринку нафтопродуктів України кардинально змінилась: обсяги власного виробництва перевищують обсяги споживання. Значно збільшились і продовжують збільшуватись обсяги експорту нафтопродуктів, Україна стала реекспортером нафти, з'явилися обсяги експорту нафти українських родовищ.

Нині особливості функціонування ринку нафтопродуктів потребують створення сприятливих економічних умов для виробничої діяльності нафтопереробних підприємств, мережі роздрібно-торгівлі, транспортної інфраструктури. Проте жодних змін у законодавчому забезпеченні діяльності цього сегмента енергетичного ринку не відбулося. Нині нафтопереробну галузь очікує жорстка конкуренція на світовому ринку, на-

самперед щодо собівартості продукції, якості вироблених нафтопродуктів. Це потребуватиме технологічного переоснащення підприємств, значних обсягів інвестування.

На жаль, у державі відсутня достовірна інформація про реальний стан ринку нафти та нафтопродуктів. Річ у тім, що дані, які надаються Державним комітетом статистики України, абсолютно не точні, і це визнають усі — спеціалісти і Міністерства паливної енергетики України, і Міністерства економіки України, і Міністерства сільськогосподарства України, та й, власне, Держкомстат України. У державі відсутні системне зведення інформації та її аналіз, прогнозування розвитку подій з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників.

Доволі сумнівною видається наявна інформація про стан сплати податків і зборів від цього виду діяльності. Наприклад, відсутні дані в розрізі платників за надходженням платежів у бюджет від сплати акцизного збору. Невідомо, які дані бере Антимонопольний комітет України, оцінюючи стан ринкового середовища. Це, безумовно, деформує ринок, робить його неконкурентоспроможним.

Для того щоб оцінити реальний стан ринку, було змодельовано зміни ситуації на ринку і можливі законодавчі дії зі стабілізації стану. Ось вони:

1. На світовому ринку зростає попит та підвищуються ціни на нафтопродукти. Як наслідок збільшуються обсяги експорту з України, що створює внутрішній дефіцит. Як обмежити експорт?

2. Підвищується ціна на нафту, що постачається в Україну. Як наслідок підвищуються ціни на нафтопродукти. Як обмежити підвищення цін?

3. Нафта, що видобувається в Україні, експортується. Як цьому запобігти?

4. У період сільськогосподарських робіт, наприклад під час збирання та переробки врожаю, стрімко підвищуються ціни на нафтопродукти. Як обмежити це зростання цін?

5. З різних джерел в Україну додатково надходить близько 10 млн т нафти (вільних потужностей на НПЗ — близько 30 млн). А це цілком можливо найближчими роками. Чи готова вітчизняна інфраструктура до того, щоб надлишок вільних нафтопродуктів експортувати на зовнішні ринки?

На жаль, на всі поставлені питання поки що є одна відповідь — **НЕВІДОМО, ЩО РОБИТИ**".

Якби аналогічні питання були поставлені в Німеччині, Франції, Англії чи в інших країнах

світу або в Росії, за винятком останнього (потужності в них завантажені), на всі було б отримано позитивні відповіді.

Те, що ціни непрогнозовано змінюються, призводить до значних додаткових затрат. Ціни підвищуються якраз у період масових сільськогосподарських та будівельних робіт, збільшення обсягів перевезень, випуску продукції підприємств легкої промисловості. Це впливає на конкурентоспроможність виробленої продукції, фінансовий стан підприємств. Складові ціни — вартість нафти, митні збори, транспортна складова, вартість переробки — встановлюються незалежно, і тільки акцизний збір, розмір ставки якого встановлюється законом про бюджет, може бути регульованим при переданні права встановлення його розміру уряду України.

Питання ефективного функціонування ринку нафтопродуктів є дуже важливим з позицій забезпечення сталого розвитку та функціонування економіки держави, інтеграції України у світовий економічний простір. Від його стану значною мірою залежить ступінь економічної та політичної незалежності держави, тому стабілізувати його як за ресурсним, так і за ціновим фактором — першочергове загальнодержавне завдання.

Останніми роками майже завершився процес приватизації українських нафтопереробних потужностей. Нині переробка нафти та виробництво нафтопродуктів в Україні здійснюються на шести НПЗ: ЗАТ "Укртатнафта", ВАТ "ЛІНОС", ВАТ "Херсоннафтопереробка", ВАТ "Лукойл-Одеський НПЗ", ВАТ "НПК Галичина", ВАТ "Нафтохімік Прикарпаття".

Нафтова галузь України до приватизації була одним з основних наповнювачей бюджету, а також кредитором та інвестором таких важливих для держави галузей, як транспорт, сільське та комунальне господарства, енергетика, металургія. Але не маючи досвіду здійснення процесу приватизації, було допущено помилки, наслідки яких виявляються сьогодні.

Відсутність виваженої науковообґрунтованої стратегії та невизначеність національних пріоритетів при здійсненні приватизації зробили процес непрозорим, економічно не пов'язаним із загальнонаціональними інтересами, з небажаними негативними наслідками для розвитку та відновлення інших важливих галузей суспільного виробництва.

Річ у тім, що у приватизації взяли участь здебільшого російські компанії, що створило фактично монополізоване становище на вітчизняно-

му ринку нафти та нафтопродуктів. Так, за різними оцінками, частка російського капіталу становить близько 85 %. Як наслідок виникло зовсім нове коло питань, специфічних тільки для України. Зокрема, наявна монопольна залежність не тільки від постачання нафти, а й від її переробки на НПЗ, які належать компаніям однієї держави. При цьому нафта українських родовищ стає тільки сировиною, її використання визначається рішенням власників НПЗ, і на стан ринку нафтопродуктів вона не впливає.

Виходячи з цього національний виробник змушений постачати на внутрішній та зовнішній ринки товари, енергетична складова собівартості яких значно перевищує питому вагу в аналогічних товарах російського виробництва, що, у свою чергу, створює абсолютно нерівні умови конкуренції.

З урахуванням подій, що відбуваються нині у світі щодо перерозподілу зон економічного та політичного впливу, у формуванні нового балансу сил на світовій арені, відбуваються зміни і щодо участі України в міжнародних енергетичних проєктах, і щодо перспектив розвитку національних енергетичних програм.

Насамперед це стосується доцільності функціонування Євразійського нафтотранспортного коридору (ЄАНТК) для транспортування каспійської та казахської нафти в Європу територією України. Ідеться про проєкт “Одеса–Броди–Гданськ”, який ще донедавна вважався перспективним, проте інтерес до функціонування якого країни – споживачі нафти нині втратили. Реверсний варіант використання цього нафтопроводу ще більшою мірою посилить залежність України від постачання нафти з Росії, повністю виключить альтернативні варіанти її надходження у країну.

У такій ситуації дуже важко буде зацікавити в участі у подальшому процесі приватизації (такі компанії, як “Укрнафти”, “Укртранснафти”, “АЗМОЛ”, у розвитку мережі роздрібної торгівлі АЗС) інші міжнародні компанії.

З урахуванням наведеного вітчизняний ринок можна охарактеризувати як ресурсозабезпечений, монопольно регульований, але нестабільний, із значними ціновими коливаннями і непрозорий з позицій забезпечення повноти сплати податків та зборів.

Найнегативніший вплив на стан економічного розвитку держави якраз і створює різке, непрогнозоване коливання цін на нафтопродукти та

неповна сплата податків, що призводить до значних втрат надходжень у державний бюджет. Тому для уникнення негативних наслідків у розвитку економіки держави, які виникають через недостатній конкурентний стан ринку нафти та нафтопродуктів, необхідно вирішити питання вдосконалення законодавчого забезпечення:

- механізму захисту стану ринку від зменшення обсягів ресурсів нижче рівня споживання у країні, тобто утримувати необхідний баланс між обсягами внутрішнього споживання та експортом;
- механізму контролю за використанням та запобіганням експорту нафти, що видобувається в Україні;
- порядку сезонного забезпечення сільськогосподарських виробників нафтопродуктами для сталого функціонування аграрного комплексу держави;
- механізму забезпечення стабільності роздрібних цін на нафтопродукти не залежно від коливань ціни на нафту, що постачається в Україну.

Потрібно передбачити також розвиток необхідної інфраструктури для збільшення обсягів надходження нафти до наявної потужності на НПЗ України обсягом близько 50 млн т з дотриманням балансу внутрішнього споживання та експортом готової продукції (перевалка, транспортування, зберігання).

Одним із варіантів виходу з такого складного стану, що склався на ринку нафти та нафтопродуктів України, є створення національної вертикально інтегрованої паливно-енергетичної компанії; створення нафтогазового консорціуму з транспортування російського газу в Європу, що передбачає трансформацію НАК “Нафтогаз України” в інші енергетичні компанії, окремі з яких увійдуть до складу консорціуму.

Тому створення національної компанії вирішило б питання демонополізації ринку, дало б можливість раціональніше використовувати ресурси української нафти, диверсифікувати поставки нафти в Україну.

Потрібно обґрунтувати доцільність приватизації підприємств нафтового та нафтопереробного комплексу з урахуванням усіх чинників та наслідків для економіки держави, національної безпеки, виключити можливість загрози національним інтересам виходячи з географічного розташування України.